

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK: 323.28

Primljeno: srpanj, 2018.

MIRKO BILANDŽIĆ*, TONČI PRODAN**, ANTE MRČELA***

Kultura i terorizam: kulturna baština pomorskih povijesnih gradova u protuterorističkim strategijama

Sažetak

Područje kulture i kulturalnih studija izvan je sustavnog interesa sigurnosnih studija i policija (provedbene politike) nacionalne sigurnosti generalno i studija terorizma i protuterorističkih policija partikularno. U radu se razmatra jedan od aspekata odnosa kulture i (protu)terorizma: kultura kao meta ugrožavanja. Povijesni su gradovi upravo područja koja obiluju kulturom i kulturnom baštinom. Kultura i kulturna baština selektirana su meta terorizma. Prema autoritativnoj Global Terrorism Database kulturna baština (religijski objekti/institucije) u razdoblju od 1970. do 2016. bila je meta 4304 teroristička udara diljem svijeta što je cca 2,5 % od ukupnog broja od 170.350 terorističkih akata koliko ih se dogodilo u promatranom razdoblju. U radu se s aspekta (protu)terorizma, metodom slučajnog uzorka, analizira i stanje sigurnosti u pomorskim lukama hrvatskih povijesnih gradova te brodova koji u njima borave u odnosu na terorizam te iznose policy preporuke za jačanje protuterorističkih kapaciteta.

Ključne riječi: kulturna baština, sigurnost, luke povijesnih gradova, (protu)terorizam.

* izv. prof. dr. sc. Mirko Bilandžić, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za sociologiju, Zagreb, Hrvatska.

** dr. sc. Tonči Prodan, direktor, Portus et Navem d.o.o., Split, Hrvatska.

*** mr. sc. Ante Mrčela, viši predavač, Veleučilište "Marko Marulić", Knin, Hrvatska.

Inicijalna polazišta ovog rada prezentirana su na međunarodnoj konferenciji "Sigurnost povijesnih gradova – izazovi turizma", Split, 16.-17. ožujka 2018. godine.

1. POJMOVNO-KATEGORIJALNA ANALIZA

Sigurnost je socijalno konstruirana, za različite aktere ima različito značenje (Malik, 2015), pri čemu se sadržaj pojma sigurnosti mijenja u povijesnom i socijalnom kontekstu (Williams, 2008). Suzanne Risley utemeljeno ističe kako je sigurnost „skliska riječ“ kada se radi o pokušajima njezina definiranja koju je pri tome još teže operacionalizirati. Polazeći od latinskog korijena riječi (*securus/securas* – bezbrižan), sigurnost proizlazi iz društvenih procesa koji reduciraju rizik te poboljšavaju normalitet, predvidivost i uzajamno umirenje i samopouzdanje (Risley, 2006). U objektivnom smislu, mjeri odsutnost prijetnji stečenim vrijednostima, a u subjektivnom smislu odsutnost straha da će takve vrijednosti biti ugrožene (Wolfers, 1962). Pojam sigurnosti višerazinski je (politički, epistemološki, ontološki i konceptualno) „dvosmislen pojam“ (Wolfers, 1962). Naravno, upitno je koja je razina znanstvene suglasnosti potrebna ili se može očekivati kada je u pitanju određenje nekog socijalnoznanstvenog koncepta? Sigurnost je razumljivija ne kao stabilan samostojeći analitički koncept već kao „povezan koncept“: sigurnost se odnosi na konstituiranje nečega što treba biti sigurno, npr. nacija, država, društvo, okoliš, čovjek – pojedinac. To je „povezan koncept“ (nacionalna sigurnost, ekonomska sigurnost, socijalna sigurnost, ekološka sigurnost, sigurnost luka, itd.) koji uvijek povezuje konkretan referentni objekt, sektor djelatnosti i poseban način razmišljanja o politici (Buzan; Hansen, 2009:10). Proučavanje sigurnosti tradicionalno je locirano u okviru međunarodnih odnosa. Sigurnost je u okviru strateških studija shvaćana kao sigurnost države kojoj su prijetnju ponajprije predstavljala vojna ugrožavanja drugih država. Post-hladnoratovsko razdoblje, uvjeti ubrzane globalizacije i „društvo rizika u kojem je rizik bez presedana u pogledu mogućnosti kalkulacije na temelju povijesnih uzoraka“ (Bek, 2001), doveli su do redefiniranja parametara (nacionalne) sigurnosti. Pojam nacionalne sigurnosti, kao istraživački okvir za sigurnost države i nacije, u pogledu jednoznačnosti određenja dijeli sudbinu obavijenosti kontroverzama i višeznačnostima kao i temeljni pojam sigurnosti. Ipak, pojavom utjecajne studije *People, States and Fear* (Buzan, 1991), koja je postavila temelje suvremenim studijama sigurnosti, oko sadržaja tog pojma, unutar akademske zajednice i u političkoj praksi, sve je manje prijepora. Barry Buzan (1991:19-20) nacionalnu sigurnost promatra na tri razine i na pet područja djelatnosti. Razine promatranja su individualna, državna (nacionalna) i međunarodna, pri čemu je državna (nacionalna) razina najbitnija budući da određuje druge dvije razine sigurnosti. Područja bitna za nacionalnu sigurnost uključuju peterosektorski model: vojno područje uključuje ofenzivne i defenzivne sposobnosti države; političko brigu države za organizaciju stabilnosti, sustava vlasti i ideologije koja je legitimira; gospodarsko pak područje uključuje mogućnost pristupa prirodnim bogatstvima, tržištu i financijama, koji određuju prihvatljivu razinu blagostanja; socijalno određuje postojeće uvjete i evoluciju tradicija, kulture, jezika, nacionalnog identiteta i običaja, dok područje zaštite okoliša uključuje brigu za zaštitu biosfere kao sustava o kojem ovise svi ljudski pothvati.¹

Kultura, makar je jedna od najistaknutijih osobina ljudskog udruživanja u društvu (Giddens, 2007:690), kao pojam također nije precizno određena. Definicije variraju ovisno o tome je li naglasak na subjektivnoj (vrijednosti, obrasci ponašanja, interiorizirani normativni kriteriji) ili objektivnoj (kulturalni oblici u svojstvu kolektivnog sjećanja ili kodificirane

¹ Pojedini, a ovdje preuzeti, uvidi iz pojmovno-kategorijalne analize te sadržaja i evolucije sigurnosnih studija prikazani su u nizu ranije objavljenih studija, primjerice: Bilandžić, 2010., Bilandžić, 2013., Bilandžić, 2017.

tradicije) dimenziji kulture (Crespi, 2006). Ralph Linton tvrdi da je kultura nekog društva način života njegovih članova; zbirka ideja i navika koje oni uče, koje su im zajedničke i koje prenose s naraštaja na naraštaj. Kultura u velikoj mjeri determinira kako pripadnici društva misle i osjećaju: ona upravlja njihovim djelatnostima i definira njihov pogled na život (Haralambos; Holborn, 2002:3). Prema klasičnom određenju Edwarda B. Taylora iz 1871. kultura je kompleks koji uključuje znanje, uvjerenja, umjetnost, moral, zakone, običaje i druge sposobnosti i navike koje stječe pojedini član društva (Crespi, 2006:9).

Sigurnosne studije u svojoj evoluciji (Buzan; Hansen, 2009) napravile su, dakle, odmak od tradicionalnih premisa strateških studija i usmjerile razmatranje sigurnosti k terorizmskom peterodimenzionalnom modelu. Unatoč značajnom proširenju i produbljivanju, područje kulture i kulturalnih studija ostalo je izvan sustavnog interesa sigurnosnih studija i *policyja*² (provedbene politike) nacionalne sigurnosti. Time su ostale i izvan sustavnog interesa sektorskih dijelova sigurnosnih studija, u ovom slučaju liminalnih studija terorizma, i njihovih provedbenih politika, konkretno protuterorističkih politika. Cilj je ovog rada analizirati odnos između kulture i (nacionalne) sigurnosti kroz prizmu studija (protu)terorizma te ponuditi argumente u prilog tvrdnji da je kultura itekako relevantna za nacionalnu sigurnost i protuteroristička strateška djelovanja. Time ovaj rad ima ne samo znanstveno-teorijsku, već i praktičnu *policy* relevantnost. Budući da određenje, značenja nekog pojma predstavlja ishodište svakog znanja ili mišljenja, prethodno je potrebno odrediti i pojam (protu)terorizma.

U natoč opsežnom istraživačkom interesu³, generička definicija terorizma nije postignuta. Sociolozi studija terorizma upućuju na to da je terorizam otporan na „pročišćavanje“ kako bi bio objekt znanja, to je konstrukt, pri definiranju, podložan moralnim i politiziranim aspektima (Stampnitzky, 2015). Ipak, višedesetljetna rigorozna akademska analiza i temeljita stručna ekspertiza doveli su do revidiranog/dorađenog akademskog konsenzusa u pogledu definicije terorizma (*revised academic consensus definition*). U okvirima postignutog konsenzusa izlučeno je deset elemenata koji konstituiraju pojam terorizma odnosno predstavlja ju eksplanatornu definiciju terorizma: 1) dvostruki karakter pojma terorizam: to je doktrina koja postulira učinkovitost uporabe te pretpostavlja strateške efekte uporabe posebnog oblika političkog nasilja koji treba proizvesti moć u političkom konfliktu pri čemu žrtve nasilja, ponajprije civili i neborbene snage, nisu primarna meta; to je i praksa, taktika ili metoda (de)personaliziranog ubijanja i proizvodnje šokirajućeg nasilja na javnost s ciljem utjecaja na politički proces ili manipuliranja tim procesom; 2) trostruki kontekst u kojem se događa terorizam: vladavina straha (npr. represivni i nelegitimni režimi); kontinuirani protesti i propaganda drugim sredstvima koji vode disrupciji javnog poretka; kontekst neregularnog, psihološkog ili asimetričnog ratovanja; 3) počinitelji kao izvori ili agenti nasilja: terorizam je proizvod čovjeka, nema terorizma bez terorista koji su nedržavni i državni akteri; 4) politički karakter: terorizam je političko (ne kriminalno) nasilje; 5) nasilni akt: terorizam uključuje počinjenje demonstrirajućeg, namjernog, unilateralnog, nelegalnog ili nelegitimnog i bez moralnih ograničenja, selektivnog ili nediskrimirajućeg nasilnog akta, koji izaziva smrt ili ozbiljne ozljede i koji je poduzet u mirnodopsko vrijeme ili izvan zone borbenih djelovanja;

² *Policy* je sadržajna dimenzija politike i razlikuje se od drugih dimenzija politike: *polity* (institucionalizirane političke strukture) i *politics* (proceduralno-procesno nadmetanje za moć i vlast). Vidi: Colebatch, 2004.

³ Analizu sadržaja i frekvencijsku analizu 373 definicije terorizma vidi u Lucić, 2017.

njegov je cilj zastrašivanje ili prisila prema trećoj strani koja je izravno ili neizravno povezana sa žrtvama s konačnim ciljem podređivanja ciljevima počinitelja; 6) komunikacija bazirana na prijetnji: prijetnja terorističkim nasiljem je oblik „uvjetovanog ubijanja“, to je stvaranje klime straha, a što podrazumijeva prijetnju narednim udarom bilo kada, bilo gdje i prema bilo kome ako se ne udovolji zahtjevima terorista; 7) razlikovanje između izravnih civilnih žrtava i konačno ciljane publike: izravne žrtve izložene prijetnji uporabom nasilja ili počinjenja nasilja su različite od konačno ciljane publike zbog čega bilo tko može biti žrtvom terora; izravne žrtve su impersonalno ciljane; one su pasivno sredstvo za ostvarenje ciljeva terorista; većina žrtava bez obzira na to jesu li bile reprezentativne ili simboličke mete nasilja ciljevi su sekundarnog karaktera;⁴ 8) teror/strah/užas: namjeravani je akt nasilja dizajniran kako bi proizveo efekt ekstremnog straha ili zastrašivanja (terora) koji je iznad proporcija samog rezultata nasilja; teroristi nastoje u javnosti izazivati šok, preuveličani strah i klimu terora;⁵ 9) namjera: teroristički se akt poduzima s ciljem teroriziranja ciljane mete te eksploatacije nesigurnosti stvorene činom počinjenja terorističkog akta; prijetnja budućim terorističkim aktom u funkciji je povinovanja ciljevima terorista ili odvratanja druge strane od poduzimanja neke akcije protivne ciljevima terorista; 10) terorizam ne čini pojedinačni akt terora već je to kampanja koja se odvija u seriji terorističkih akata (Schmid, 2011:76-83). Eksplanacija i razumijevanje terorizma zahtijevaju objektivno znanje o društvenim odnosima koji ga produciraju. To je poseban izazov za protuterorističku strategiju i *policy*. Razmatrajući protuterorističko djelovanje stručnjaci razlikuju antiterorizam (*antiterrorism*) i protuterorizam (*counterterrorism*). U praksi linija između ova dva pojma vrlo je tanka, pri čemu je pojam protuterorizam preuzeo primat uključivši u sebe pojam antiterorizam. Antiterorizam naglasak stavlja na preventivne i defenzivne mjere, dok protuterorizam uključuje proaktivne i „unaprijed preventivne“ (*preemptive*) akcije usmjerene na prevenciju terorizma, odvratanje od terorizma te aktivnu borbu protiv terorizma uporabom širokog spektra instrumenata: snaga reda i zakona, političkih, psihologijskih, socijalnih, ekonomskih i (para)vojnih. Protuterorističke strategije fokusirane su na četiri elementa: 1) na uzroke koje dovode do terorizma (diskriminacija, deprivacija, politička represija, socijalne, političke i ekonomske nepravde, podjarmljivanja, nizak životni standard, itd. što pogoduje nastanku i kadrovskom/re/strukturiranju terorističkih organizacija); 2) na sposobnosti terorističkih entiteta (reduciranje sposobnosti za počinjenje terorističkih akata); 3) na namjere terorističkih entiteta (pravodobno raspolaganje točnim analizama o namjerama terorističkih organizacija i utjecaj na namjeravane akcije); 4) na konkretne sigurnosne aktivnosti i protumjere.⁶

⁴ Ako je riječ o nedržavnom terorizmu i imajući u vidu da je jedna od temeljnih funkcija države pružiti sigurnost građanima, teroristički akt izaziva nestabilnost društvenog poretka dokazujući time da je država nesposobna zaštititi svoje građane čime se dovodi u pitanje društveni ugovor između vlasti i građana.

⁵ Stupanj straha sekundarnih žrtava odnosno društva (javnosti) ovisi o prostornoj i emotivnoj distanci prema izravnim žrtvama i kreće se u rasponu od straha, preko anksioznosti do očaja. Društvene grupacije koje imaju pozitivan stav prema teroristima ili negativan prema žrtvama ne dijele takve osjećaje.

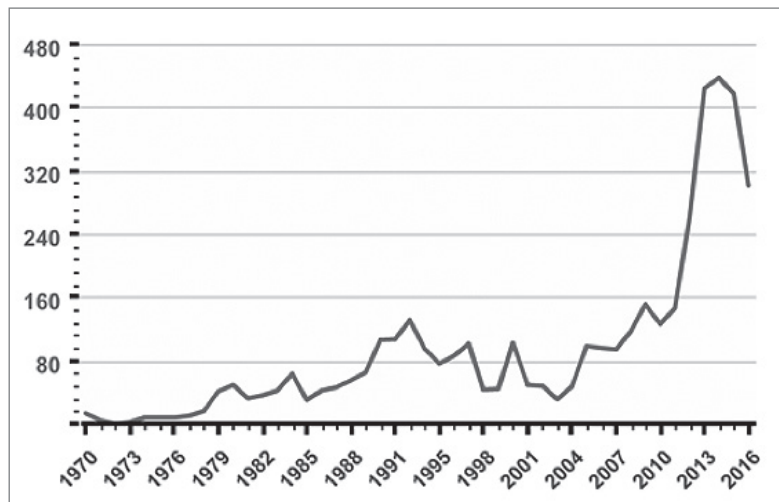
⁶ Ova je dio preuzet iz Bilandžić, 2014.

2. KULTURA KAO META TERORISTIČKOG UGROŽAVANJA

Kultura i kulturna baština predstavljaju jedan od temelja nacionalnog identiteta u kojem se preklapaju nacionalne vrijednosti i tradicije naroda i zemalja. To je i izraz načina života koji je razvila zajednica koji se u povijesnom kontinuumu prenosi s generacije na generaciju. Kulturna baština podrazumijeva najširi fenomen kultiviranog krajolika koji svjedoči o čovjekovu životu u prostoru i povijesnom razvoju, povijesne cjeline izgrađenih naselja, pokretnu kulturnu baštinu koju čine predmeti i stvari koje su svjedoci čovjekova umijeća, života i djelovanja te koji čuvaju i prenose stvarnu živu povijest vremena u kojem su nastali (Maroević, 2001; International Council on Monuments and Sites, 2002). Obilježje činjenične empirije dokazuje razmjere i razorne učinke uništenja baštine. Destrukcija kulturne baštine izraz je uništavanja ili zatiranja identiteta. Njezino očuvanje stoga je pak od posebnog značaja što je potvrđeno međunarodnopravnom zaštitom. Haška konvencija iz 1954. (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2010) neposredno se bavi sveobuhvatnim pitanjima zaštite kulturne baštine, dok je Dodatnim protokolom iz 1977. Ženevskoj konvenciji iz 1949. godine koja regulira pitanja ranjenih i bolesnih u oružanim sukobima⁷, zabranjeno počinuti bilo koji neprijateljski akt usmjeren protiv povijesnih spomenika, umjetničkih djela ili mjesta bogoslužja koji čine kulturno ili duhovno naslijeđe naroda (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, 1977, Article 53). No, međunarodnopravna zaštita nije spriječila uništenje kulturne baštine.

U bliskoistočnim kolijevkama civilizacije, kako ih je okarakterizirao tadašnji generalni direktor UNESCO-a Koichiro Matsuura, poveći je popis mjesta u kojima je u nasilnim sukobima počinjene destrukcije kulturne baštine: Bagdad, Mossul, Tikrit, Palmira. Talibanski islamisti uništili su kip Bude u Afganistanu 2001, dok su pripadnici „Islamske države“ sredinom 2015. uništili kulturne dragulje drevnog grada Palmire: Slavoluk pobjede i Belov hram. Militantnim islamistima ti su spomenici predstavljali „svetogrđe“, dok su Ujedinjeni narodi uništenje Palmire proglasili ratnim zločinom (UNESCO, 2017). Uništenje kulturne baštine poprima dodatna obilježja kao meta terorizma, tog kancerogenog oboljenja suvremenog društva koji sve više služi kao kulturni simbol egzistencijalne nesigurnosti (Furedi, 2009). Kultura i kulturna baština selektirana su meta terorizma. Uvidom u autoritativnu Globalnu bazu podataka o terorističkim udarima (*Global Terrorism Database - GTD*), *University of Maryland*, u kategoriji „Tipovi meta“ (*Target Type*) u okviru koje se može istraživati kultura kao meta - uočava se da su religijski objekti/institucije (*Religious Figures/Institution*) u razdoblju od 1970. do 2016. godine bili meta 4304 teroristička udara diljem svijeta (GTD, 2018) što je cca 2,5 % od ukupnog broja od 170.350 terorističkih akata koliko ih se dogodilo u promatranom razdoblju. Analizom se uočava da je za razliku od ranijeg razdoblja od 2007. godine dramatično porastao broj terorističkih udara na religijske objekte. U ranijem je razdoblju eskalacija udara bila početkom 1990-ih kada se događalo oko 120 udara godišnje, dok se posljednjih godina na religijske objekte događa preko 400 udara godišnje (slika 1). Utemeljeno je stoga Parlamentarna skupština Vijeća Europe ustvrdila da je kultura brzorastuća meta terorizma. Uništenjem kulturne baštine teroristi nastoje uništiti kulturni identitet „drugih“ grupacija koje su njihova meta (Parliamentary Assembly Council of Europe, 2004).

⁷ Naziv Konvencije glasi: Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field of 12 August 1949.

Slika 1: Religijski objekti/institucije kao meta terorizma Izvor: Global Terrorism Database, 2018.

3. SIGURNOST LUKA POVIJESNIH GRADOVA

Povijesni gradovi s obiljem kulturne baštine nerijetko su i gradovi na moru, pomorski lučki gradovi. Istovremeno, u pravilu je riječ i o turističkim destinacijama. U tom okviru, u uvjetima nesigurnosti i „izvjesne neizvjesnosti“ u odnosu na terorizam, jasno je da su povijesni pomorski lučki gradovi potencijalna meta terorista. Štoviše, protuteroristički eksperti drže da će prva buduća značajnija teroristička meta biti unutar pomorske domene (pomorski prijevoz – pomorstvo). S druge pak strane, prema *Global Terrorism Database*, turističke mete čine cca 0,3 % svih terorističkih akata s uzlaznim trendom od 2010. s prosjekom od 10-ak udara godišnje (*Global Terrorism Database*, 2018). Putnički brodovi koji posjećuju luke povijesnih gradova ili trajekti atraktivne su terorističke mete zbog toga što se na malom prostoru nalazi veliki broj ljudi pa se napadom na ovakvu vrsta meta postižu ciljevi terorističkih organizacija: nanijeti što veće ljudske gubitke i postići što veću medijsku pozornost (Warouw, 2005:XIII). Pomorske luke i pomorski putovi također mogu poslužiti i kao infrastruktura za počinjenje terorističkog udara na kopnu kao što je to bio primjerice slučaj u indijskom gradu Mumbaiju kada su islamistički teroristi pakistanske organizacije *Lashkar-e-Taiba*, u trodnevnom terorističkom hororu u studenom 2008. ubili 164 osobe, a ranili njih preko 300 (*Encyclopaedia Britannica*).

U nastavku rada prikazuje se analiza stanja sigurnosti (s aspekta protuterorizma) u tri lukama (Split, Hvar i Vis) povijesnih gradova i brodova koji u njima borave. Sigurnost ili nesigurnost luke u bilo kojoj zemlji u izravnoj je vezi s organizacijom i funkcionalnošću sustava lučke sigurnosti.⁸ Empirijsko istraživanje proveo je tijekom ljeta 2017. godine ekspertni tim konzultantske tvrtke *Portus et Navem* iz Splita. Primijenjene su tehnike dviju metoda: studija slučaja (*case study*) i promatranje sa sudjelovanjem. Metoda studija slučaja koristi se za prikupljanje informacija o pojedinačnim slučajevima kroz određeni vremenski

⁸ Kanada je priznala da su njihove luke i s njima povezana postrojenja i prostori „izrešetani“ organizira-

period, te za detektiranje promjena koje su se možebitno tijekom tog perioda dogodile. Inače je ovaj vid istraživanja koristan za studije u kojima se postavljaju pitanja kako i zašto se nešto događa te kada je u žarište postavljen suvremeni fenomen unutar nekog konteksta stvarnog života, kao što je ovdje slučaj. U dizajnu s više slučajeva, svi slučajevi poimani su jednako, slijedila se logika replikacije. Rezultati su promatrani i pojedinačno i kroz sumarni presjek svih slučajeva. Kako bi prikupljeni podaci bili relevantni, korišteno je više izvora podataka koji su se podudarali u istom nizu činjenica ili nalaza (Yin, 2007). Promatranje sa sudjelovanjem je, pak, metoda kojom istraživač sudjeluje u svakodnevnom životu ljudi koje proučava, otvoreno ili u prikrivenom obliku, promatrajući kada se stvari događaju, dakle to je djelotvorna metoda za neposredno određivanje situacije (Tadej, 1983).

3.1. Pravna regulacija sigurnosti luka i brodova

Tematika zaštite pomorskih luka i brodova, od 1. srpnja 2004. regulirana je Međunarodnim pravilnikom o sigurnosnoj zaštiti pomorskih brodova i luka (*International Ship and Port Security Code* – ISPS). Pravilnik je dio Konvencije o zaštiti ljudskih života na moru⁹ (*Safety Of Life At Sea* – SOLAS, 1974.) i obvezan je za 148 ugovornih stranaka SOLAS-a. Na temelju ovog Pravilnika u Hrvatskoj je donesen Zakon o sigurnosnoj zaštiti pomorskih brodova i luka (NN 124/09., 59/12., 108/17.). Pravilnik sadržava sigurnosne zahtjeve koji se odnose na vlade, lučke vlasti i brodare, zajedno s nizom smjernica o tome kako zadovoljiti te potrebe. Uz neke izuzetke, Pravilnik se odnosi na putničke brodove, teretne brodove veće od 500 bruto tona u međunarodnoj plovidbi, pokretne odobalne objekte za istraživanje i eksploataciju podmorja, luke i lučka operativna područja u kojima pristaju navedene kategorije brodova. Na brodovima, u brodarskim kompanijama i u morskim lukama uvodi se funkcija časnika za sigurnost. ISPS Pravilnik također uvodi u funkciju priznate organizacije za sigurnosnu zaštitu luka koje se bave procjenom sigurnosne zaštite u lukama te donošenjem planova za sigurnosnu zaštitu luka i drugim poslovima od značaja za sigurnost luka.¹⁰

3.2. Teroristički napadi u pomorstvu

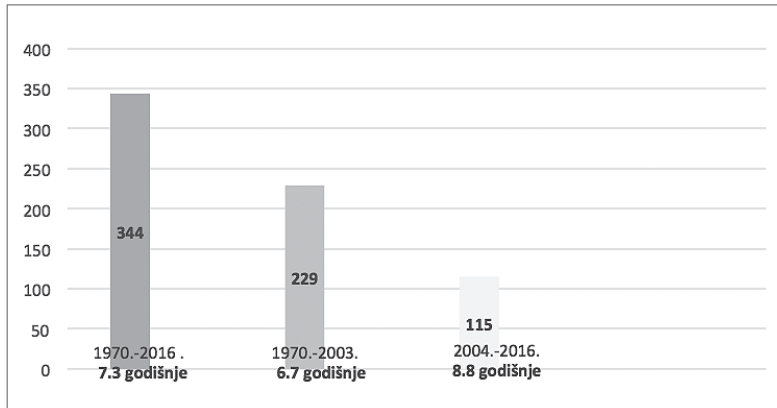
Radi uvida u učinkovitost primjene mjera određenih Pravilnikom provedena je usporedna analiza broja terorističkih napada u pomorstvu počinjenih prije i poslije uvođenja Pravilnika (grafički prikaz 1). Od 1970. do kraja 2016. godine u pomorstvu su zabilježena ukupno 344 teroristička akta (7,3 napada godišnje). U razdoblju od 1970. do 2003. godine u pomorstvu se bilježi ukupno 229 terorističkih napada (6,7 napada godišnje). Usporedbe radi, od 2004., kad je na snagu stupio ISPS Pravilnik, do kraja 2016. godine dogodilo se ukupno 115 terorističkih napada u pomorstvu (8,8 napada godišnje), što znači da pomorstvo i dalje pred-

nim kriminalom. Glavni inspektor američkog Ministarstva domovinske sigurnosti nedavno je izjavio da sigurnosni program luka „još uvijek nije postigao planirane rezultate u obliku stvarnog poboljšanja lučke sigurnosti“.

⁹ Postojeće poglavlje XI SOLAS-a izmijenjeno je u poglavlje XI-1. Novo poglavlje XI-2 provedeno je na temelju posebnih mjera za poboljšanje pomorske sigurnosti. Dio A ISPS koda sadrži obvezne zahtjeve glede izmijenjenih odredbi poglavlja XI-2 SOLAS-a, 1974; dio B daje smjernice u vezi ovih izmijenjenih odredbi.

¹⁰ Prema raspoloživim podacima. u Hrvatskoj danas djeluju četiri priznate organizacije za sigurnosnu zaštitu luka u Republici Hrvatskoj.

stavlja zanimljivu terorističku metu. Opasnost od terorističkih napada u pomorstvu, a time i u lukama povijesnih gradova i dalje je izražena. Stoga se može zaključiti da je neophodna daljnja razrada odredbi ISPS Pravilnika, njegova bolja implementacija i kontrola provođenja.

Grafički prikaz 1: Broj terorističkih napada u pomorstvu od 1970 do 2016. godine

Izvor: Global Terrorism Database, 2018.

3.3. Analiza stanja sigurnosti u pomorskim lukama hrvatskih povijesnih gradova

Mjere tehničke i fizičke zaštite koje se primjenjuju na brodove i luke na koje se primjenjuje ISPS pravilnik

Lučki objekti u mnogim državama smatraju se objektima kritične infrastrukture te podliježu režimima protuterorističke zaštite.¹¹ Postoji niz tehničkih rješenja za dostizanje razine sigurnosti na brodovima i lukama i drugim objektima kritične pomorske infrastrukture te općenito u pomorstvu. Lučki prostori mogu i trebaju biti štice sustavima za rano otkrivanje sigurnosnih povreda, posebno sustavima sigurnosnih koridora, inteligentnim digitalnim videonadzornim sustavima, sustavima „prijatelja i neprijatelja“, umjetnim vratima te umjetnim sigurnosnim štitovima. Posebni sustavi tehničke zaštite dizajnirani su i za brodove. Ratni brodovi imaju mogućnost korištenja specijalno dizajniranog virtualnog sigurnosnog štita,¹² dok za putničke brodove postoji specijalno dizajniran virtualni sigurnosni štit kruzera.¹³ Kontejnerski terminali štite se intermodalnim kontejnerskim sustavom izlaza, a skladišta goriva i opasnih tereta štite se uz pomoć posebno dizajniranih sigurnosnih sustava skladištenja opasnih tvari i tankova goriva. Navedeni tehnički sustavi zaštite omogućuju: otkrivanje ulaska neovlaštenog osoblja u lučko područje ili na brod; otkrivanje vozila koja se neovlašteno

¹¹ Zaštita kritične infrastrukture je jedna od ključnih točaka zaštite od terorizma istaknuta u Nacionalnoj strategiji za suzbijanje i prevenciju terorizma Republike Hrvatske.

¹² Napad na američki razarač USS Cole u jemenskoj luci Aden u listopadu 2000. pokazao je ranjivost ratnih brodova prema nisko-tehnološkim napadima bombaša samoubojica iz blizine, za vrijeme operacije punjenja goriva u luci.

¹³ Ovaj sustav arhivira sve događaje koji kasnije mogu služiti kao odgovor za forenziku i naknadnu analizu događaja, a također omogućava alarmiranje i praćenje incidenata, primjerice „čovjek u moru“.

približavaju brodu ili rade u lučkom području; nadziranje područja šticećenog prostora; upozoravanje na prijatnje objektu ili brodu; registriranje sumnjive aktivnosti ili rada u lučkom području; praćenje i klasificiranje ljudi, vozila i zrakoplova u niskom letu; panoramsku živu sliku objekta u vidokrugu 360 stupnjeva itd.¹⁴ Što se fizičke zaštite tiče, u lukama na koje se primjenjuju odredbe Pravilnika, potreban je angažman dovoljnog broja osoblja zaduženog za sigurnosnu zaštitu luke. Osim poslova vezanih uz nadzor osoba, roba i stvari te vođenje evidencija osoba i vozila koji dolaze na lučko operativno područje, osoblje zaduženo za sigurnost luke nazočno je unutar šticećenog perimetra cijelo vrijeme boravka broda pod zaštitom u luci.

Mjere tehničke i fizičke zaštite koje se primjenjuju na brodove i luke hrvatskih povijesnih gradova na koje se primjenjuje ISPS Pravilnik i stanje sigurnosti u njima

Analizirane luke povijesnih gradova izuzetno su atraktivne i tražene turističko-nautičke destinacije. Tijekom turističke sezone na maloj površini grada i luka istovremeno se nalazi veliki broj ljudi i brodova, zbog čega ove luke, brodovi, gradovi, nautičari i turisti mogu predstavljati poželjnu „meku“ terorističku metu. Analiza stanja sigurnosti predmetnih luka ukazuje na postojanje sigurnosnih segmenata gdje je moguće podići razinu sigurnosne zaštite. S iznimkom (dijela) splitske luke, to se odnosi na sljedeće: na moguće bolje ograđivanje sigurnosnog perimetra oko broda pod zaštitom na vezu u luci; na angažman većeg broja osoblja sigurnosno-educiranog i zaduženog za sigurnosnu zaštitu luke i njihov boravak unutar sigurnosnog perimetra za vrijeme boravka u luci broda na koji se primjenjuju pravila zaštite određena Pravilnikom te Zakonom o sigurnosnoj zaštiti pomorskih brodova i luka; na permanentnu tehničku zaštitu lučkog operativnog područja videonadzornim kamerama; na aktivni vizualni nadzor morskog područja u blizini lučkog operativnog područja u kojem boravi brod pod zaštitom; na uspostavljanje sustava nadzora osoba, roba i stvari te na vođenje evidencija osoba i vozila koji dolaze na lučko operativno područje za vrijeme boravka broda pod zaštitom u luci.

Navedene opservacije i moguća sigurnosna poboljšanja odnose se na luke (ili njihove dijelove) na koje se primjenjuje ISPS Pravilnik. Međutim, Pravilnik i Zakon o sigurnosnoj zaštiti pomorskih brodova i luka ne primjenjuje se na sve kategorije brodova i luka, a u lukama hrvatskih povijesnih gradova velikim dijelom borave upravo takvi brodovi na koje se ne primjenjuju odredbe Pravilnika i Zakona, kao ni na luke (ili njihove dijelove) u kojima boravi ova kategorija brodova.

Mjere tehničke i fizičke zaštite luka i brodova hrvatskih povijesnih gradova na koje se ne primjenjuje ISPS Pravilnik i stanje sigurnosti u njima

Brodovi i luke na koje se Pravilnik ne odnosi ne moraju udovoljavati gotovo nikakvim prethodno istaknutim sigurnosnim standardima. Stanje sigurnosti u analiziranim slučajevima ukazuje na sljedeće elemente. Brodovi koji borave u ovoj kategoriji luka, kao ni same luke

¹⁴ Ovakvi sustavi čuvaju povijesne podatke i slike koje automatski arhiviraju u lako dostupne baze podataka za forenziku i naknadnu analizu događaja. Audioalarmi i vizualni alarmi kojima su opremljeni ovakvi sustavi upozoravaju osoblje zaduženo za sigurnost određenog objekta. Na ovaj sustav lako je integrirati uređaje kojima se mogu davati zvučne obavijesti, ali i bljeskajuće ili bilo koje druge uređaje prikladne za odvratanje aktivnosti i osoba koje mogu naštetiti sigurnosti šticećenog objekta (Goslin 2008:3-15).

(ili njihovi dijelovi) nisu ničim ograđeni od ostatka luke i grada. Štoviše, analizirane luke, (ali i najveći broj luka ostalih hrvatskih povijesnih gradova), nalazi se na glavnoj operativnoj obali, koje su ujedno i gradske šetnice. Ova kategorija brodova i luka nisu ni pod kakvom fizičkom zaštitom osoblja zaduženog za sigurnosnu zaštitu luke, pa sigurnost ovisi isključivo o discipliniranosti putnika na brodu i korisnika turističke ponude na samoj rivi. Lučka područja nisu ni adekvatno tehnički šticećena dok u njima borave turistički brodovi, na način da se aktualno sigurnosno stanje permanentno, ili barem privremeno, nadzire videonadzornim kamerama. U analiziranim lukama u čitavoj dužini glavnog dijela luke, neposredno uz šetnicu, nalaze se objekti ugostiteljskog sadržaja koji u svojem radu koriste opasne supstancije i/ili kemijske tvari (plinske boce), a koje zbog neadekvatnog smještaja predstavljaju realnu sigurnosnu prijetnju za nastanak ciljane ili slučajno izazvane akcidente situacije koja može ugroziti ljude, objekte i plovila.¹⁵ Također, gotovo svi brodovi i brodice vezani uz rivu hrvatskih povijesnih gradova, imaju identične opasne supstancije i/ili kemijske tvari, kao i određene količine pogonskog goriva, što predstavlja realnu sigurnosnu prijetnju (požar ili eksplozija) za lučko područje i luku u cjelini. U jednoj od analiziranih luka povijesnih gradova nalazi se veći broj kontejnera za odlaganje otpada koji mogu biti zlorabljeni za postavljanje improviziranih eksplozivnih naprava, a u dvije od tri analizirane luke na samoj rivi prekrcajavaju se opasni tereti. Također, u neposrednoj blizini dviju od triju analiziranih luka nalaze se crpke za prekrcaj goriva, što su objekti visokog rizika za sigurnost luka i brodova.

Zaključak iz analize stanja ukazuje na to da je sigurnost ove kategorije luka hrvatskih povijesnih gradova, kao i brodova koji u njima borave, na puno nižoj razini nego je to slučaj s kategorijom brodova i luka (ili njihovih dijelova) na koje se primjenjuje ISPS Pravilnik. Važno je istaknuti da zbroj ukupnog broja putnika koji boravi na ovoj kategoriji brodova u spomenutim lukama nerijetko prelazi broj putnika koji borave na velikim krizerima, na koje se pak primjenjuju puno veći standardi zaštite nego je to slučaj s brodovima i lukama na koje se Pravilnik ne primjenjuje.

4. ZAKLJUČAK

Kultura i kulturna baština ne nalaze svoje mjesto niti u sigurnosnim studijama i studijama terorizma, niti su predmet sustavnih interesa sigurnosnih studija i studija terorizma. Time nisu ni predmet protuterorističkih strategija i protuterorističkih provedbenih politika. Primjerice, *Nacionalna strategija za suzbijanje i prevenciju terorizma* Republike Hrvatske, kulturu i kulturnu baštinu i ne spominje. Empirijsko činjenično obilje pak ukazuje da je kulturna baština itekako meta terorizma. Još veći izazov za protuterorističke strategije predstavlja činjenica povezanosti povijesnih gradova koji obiluju kulturnom baštinom s morem i turizmom. Povijesni gradovi nerijetko su lučki gradovi i atraktivne turističke destinacije. To su dodatne varijable (protu)terorističkih izazova i rizika.

Teorijski i empirijski pokazatelji prikazani u radu ukazuju na to da pomorstvo predstavlja poželjnu terorističku metu. Analizom stanja sigurnosti u lukama hrvatskih povijesnih gradova (Split, Hvar i Vis) u kojima se primjenjuju odredbe ISPS Pravilnika, utvrđene su

¹⁵ O realnosti ove sigurnosne prijetnje govori i podatak da je u 2016. godini na terasi ugostiteljskog objekta u blizini hvarske operativne obale došlo do zapaljenja plinske boce od 12 litara te je prijetila eksplozija, dok se požar proširio na čitavu terasu. Prisebnošću jednog od nazočnih gostiju, boca je neposredno pred eksploziju bačena u more.

određene nesukladnosti i nedostaci koji uvjetuju razinu stanja sigurnosti i rizika u odnosu na terorizam. Postizanje više razine sigurnosti moguće je striktnom provedbom planova sigurnosne zaštite, uvođenjem dodatnih tehničkih sustava zaštite, uvođenjem i razradom dodatnih potrebnih procedura postupanja u kriznim situacijama, stalnom edukacijom kadra angažiranog na poslovima sigurnosne zaštite te redovitim profesionalnim kontrolama. Stanje, pak, sigurnosti u lukama hrvatskih povijesnih gradova u kojima ne postoji obveza primjene ISPS Pravilnika i Zakona o sigurnosti pomorskih brodova i luka, još je na puno nižoj razini u odnosu na luke u kojima postoji obveza primjene Pravilnika i Zakona, iako su rizici još i izraženiji.

LITERATURA

1. Bek (Beck), U. (2001). *Rizično društvo: U susret novoj moderni*. Beograd: Filip Višnjić.
2. Bilandžić, M. (2017.). *Socijalna politika (sigurnost) kao područje nacionalne sigurnosti: prilog raspravi o kritičkim sigurnosnim studijama*. Revija za socijalnu politiku, 24 (3), 343.-359.
3. Bilandžić, M. (2014). *Sjeme zla: uvod u studije terorizma*. Zagreb: Despot infinitus i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
4. Bilandžić, M. (2013.). *Nacionalna sigurnost i ekologija: Analiza strategija (nacionalne) sigurnosti SAD-a, EU-a i Republike Hrvatske*. Zbornik radova Razvoj i okoliš – perspektive održivosti. Zagreb: FF press.
5. Bilandžić, M. (2010). *Sjeme zla: elementi sociologije terorizma*. Zagreb, Sarajevo: Plejada i Synopsis.
6. Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. London: Harvester Wheatsheaf.
7. Buzan, B., Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Pres.
8. Colebatch, K. H. (2004). *Policy*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
9. Crespi, F. (2006). *Sociologija kulture*, Zagreb: Politička kultura, nakladno-istraživački zavod.
10. Encyclopedia Britanica, *Mumbai terrorist attacks of 2008*, (<https://www.britannica.com/event/Mumbai-terrorist-attacks-of-2008> – 27. veljače 2018.).
11. Furedi, F. (2009). *Poziv na teror: Rastuće carstvo nepoznatog*. Zagreb: Naklada Ljevak.
12. Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
13. GTD, *National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, START: A Center of Excellence of the U.S. Department of Homeland Security, University of Maryland, The Global Terrorism Database (GTD)*, (<https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?target=15> - 28. veljače 2018.).
14. Goslin, C. (2008) *Maritime and Port Security White paper*. Jacksonville: Duos Technologies, Inc.

15. Haralambos, M., Holborn, M. (2002). *Sociologija: Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
16. International Council on Monuments and Sites, ICOMOS International Cultural Tourism Committee (2002). *ICOMOS International Cultural Tourism Charter: Principles And Guidelines For Managing Tourism At Places Of Cultural And Heritage Significance*, (<http://www.charts-terreg4c.eu/app/download/5796628919/ICOMOS+International+ Cultural+Tourism+Charter+1999.pdf>). - 23. prosinca 2016.).
17. Lucić, D. (2017). *Terorizam kao oblik državnoga djelovanja - između normativnoga i empirijskoga*. Doktorski rad. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
18. Malik, S. (2015). *Constructing security*. U: Hough, P., Malik, S., Moran, A., Pilbeam, B. (urednici). *International Security Studies: Theory and practice*. New York/Abingdon: Routledge, str. 72.-84.
19. Manalo, E. P. (2004). *The Philippine Response to Terrorism: The Abu Sayyaf Group*. Master's thesis. Monterey, Calif: Naval Postgraduate School.
20. Maroević, I. (2001). *Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine*. *Socijalna ekologija*, 10 (4), 235.-246.
21. Parliamentary Assembly Council of Europe (2004). *Recommendation 1687 (2004), Combating Terrorism through Culture*, (<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid= 17278&lang=en> - 8. rujna 2008.).
22. *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977*, Geneva: International Committee of the Red Cross (https://www.icrc.org/eng/assets/ files/other/icrc_002_0321.pdf - 23. prosinca 2016.).
23. Risley, S. (2006). *The Sociology of Security: Sociological Approaches to Contemporary and Historical Securitization*. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Montreal Convention Center, Montreal, Quebec, Canada, Aug 10, 2006, (http://www.allacademic.com/meta/p105192_index.html - 15. travnja 2010.).
24. Schmid, A. P. (2011). *The Definition of Terrorism*. U: Schmid, P. A. (urednik). *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London/New York: Routledge, str. 39.-98.
25. Stampnitzky, L. (2015). *Problematic knowledge: How 'terrorism' resist expertise*. U: Villumsen Berling, T., Bueger, C. (urednici). *Security Expertise: Practice, Power, Responsibility*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, str. 158.-171.
26. Tadej, P. (1983). *Mogućnosti i perspektive promatranja sa sudjelovanjem*. *Revija za sociologiju*, XIII (1-4), 81.-94.

27. UNESCO (20 January 2017). *UNESCO Director-General condemns destruction of the Tetrapylon and severe damage to the Theatre in Palmyra, a UNESCO World Heritage*. (<https://en.unesco.org/news/unesco-director-general-condemns-destruction-tetrapylon-and-severe-damage-theatre-palmyra> - 26. svibnja 2017.).
28. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2010).
29. *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols* (<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001875/187580e.pdf> - 8. rujna 2016.)
30. Warouw, M. (2005). *The Threat Against Maritime Assets: A Review of Historical Cases, Operational Patterns and Indicators*. Unpublished paper prepared for the Institute of Defense and Strategic Studies, Singapore, 2005.
31. Williams, D. P. (2008). *Security Studies: An Introduction*. U: Williams, D. P. (urednik). *Security Studies: An Introduction*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, str. 1.-12.
32. Wolfers, A. (1962). *National security as an ambiguous symbol*. *Political Science Quarterly*. 67 (4), 481.-502.
33. Yin, R. K. (2007). *Studija slučaja; dizajn i metode*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Propisi

1. *International Ship and Port Security code – ISPS*, 2003. (http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/DISGM/tr/HTML/20130304_142647_66968_1_67502.pdf – 10. siječnja 2018.)
2. *Nacionalna strategija za suzbijanje i prevenciju terorizma* (NN 108/15.).
3. *Zakon o sigurnosti pomorskih brodova i luka* (NN 124/09., 59/12., 108/17.).

Summary

Mirko Bilandžić, Tonći Prodan, Ante Mrčela

Culture and Terrorism: Cultural Heritage of Historic Maritime Cities in Counter-Terrorism Strategies

The field of culture and cultural studies is beyond the systematic interest of security studies and policies (implemented politics) of national security in general, and the study of terrorism and counter-terrorism policies in particular. This paper deals with one aspect of the relationship between culture and (counter) terrorism: culture as a target. Historic cities are precisely the areas that are rich in culture and cultural heritage. Culture and cultural heritage are targets of terrorism. According to the authoritative Global Terrorism Database, cultural heritage (religious objects/institutions) was a target of 4304 terrorist attacks worldwide from 1970 to 2016, which is approximately 2.5% of the total number of 170,350 attacks within the observed period. This paper deals with the aspect of (counter)terrorism, by means of a random sample, analysing the security of Croatian historical cities' maritime ports and the ships residing in them in relation to terrorism and providing *policy* recommendations for the strengthening of counter-terrorism capacities.

Key words: cultural heritage, security, ports of historic cities, (counter)terrorism.